

Kórushagyományok Kovászna megyében

Ebben az évben Kovászna (volt Háromszék) megye kórusmozgalma századik évét éli. A múlt század végén egymás után alakulnak megyeszerte a dalárdák. Megalakulásukat kedvezően befolyásolta az 1867-ben Aradon megalakult egykori Dalosszövetség, valamint az azt követő években létrehozott és melléje felzárkózott dalárdák. Serkentőleg hatottak az 1872-ben Nagyváradon, 1874-ben Kolozsváron, 1896-ban Aradon megtartott versenyek. Így alakul meg a szentkatolnai vegyes dalkör 1871-ben, Bardócz Mihály karnagy vezetésével. Ezt követi 1874-ben a baróti férfi dalárda Gáspár János vezetésével; 1881-ben alakul a zágoni dalkör Nagy Imre, 1888-ban az árkosi férfi dalkör Fábian Károly irányításával, 1896-ban pedig az ilyefalvi községi kórus Imreh Zsigmond vezetésével.

A néhai Török Ferenc tanár, a baróti dalárda titkár-karnagya által szerkesztett és a dalárda huszadik évfordulója alkalmából kiadott monográfia híven tükrözi az akkori dalárdák, a tagok és vezetők szép, etikus, néha az emberi erőt meghaladó, léleknevesítő munkáját. E tevékenységről Török Ferenc tanár így ír: „1880-ig ugyan alapszabály nélkül működik az egyesület. Az énekdarabok betanulása hallás után történik, és mégis Gáspár János néhai karnagy, aki 1879-ig vezeti a dalárdát, számos egyházi és világi férfi négyest tanított be...” 1880-tól kezdve több karmestere van a dalárdának: Hoós János zenetanár, Adorján Domokos vargyasi tanító, majd 1885 végétől Török Ferenc felső népiskolai tanár. A dalkör tevékenysége ez idő alatt felfelé ível, alapszabályzata van, anyagi helyzete javul, a rendezvények bevétele megerősíti a dalárda alaptökéjét. Ez időben a dalárda számbelileg is megerősödik, 36 aktív és 36 pártoló tagja van.

A baróti dalárdáé mellett a múlt század végén közismert a zágoni dalkör tevékenysége. 1881-ben a tanítók közreműködésével az ifjúság jobb énekeseiből dalkör jön létre, majd 1882-ben a tantestület külön dalkört alakít. Ennek szereplései Sepsiszentgyörgyön, Kézdivásárhelyen, Kovásznán közismertek. A dalárda monográfiája szerint „1882-ben egyesül a két dalkör, így létszámban, hanganyagban is megerősödött, és biztosították azokat az alapokat, hogy ez a dalkör Zágonban és idegen helységekben zavartalanul működni és szerepelni tudjon“. Nagy Imre, Kiss Lajos karnagy vezetése alatt részt vesznek a lugosi énekkar jubileumán 1904-ben, a kovásznai kórus jubileumán 1911-ben. Országos versenyekről hoznak haza díjakat: ezüst kupákat, dicséző okleveleket. A dalárda tevékenysége folytonos. A felszabadulás után Székely István vezeti az énekkart, majd Domokos Dezső veszi át tevékenységének irányítását napjainkig. A dalárda 80. évfordulóján, 1966 novemberében a dalárdát kiváló érdemeiért a *Kulturális Érdemrend II. fokozatával* tüntették ki.

Kovászna város kórusmozgalmának kezdetét egy 1872-ből származó jegyzőkönyv igazolja, amely szerint Tamó Károly vezetésével „polgári dalárda” működik. Ettől kezdve a dalárda tevékenysége folyamatosnak mondható; több megszakítás után a lelkes kórustagok és dalárdavezetők mindig újraszervezték. Tagja a Romániai Magyar Dalosszövetségnek, amelyben részt vesz megalakulásától kezdve, és szerepel az általa szervezett 1933-as és 1935-ös versenyeken. A mai kovásznai kórusmozgalom 540 énekest mozgósít a legkisebbektől a legnagyobbakig a város hét énekkarában. Sikeres szereplésük Balázs Zoltán és Csorja Ferenc kórusvezető tanárok tevékenységét dicséri.

A múlt század végén alakult kórusok ismertetéséből nem maradhat ki a ma is élénk tevékenységet kifejtő és szervezési hagyományait megőrző illyefalvi vegyes kórus. 1896. július 31-én alakították meg, s 1918-ig községi kórusként működött. Ebben az évben újjászervezték, és mint református egyházi férfikórus működött 1945-ig. 1945-től mint vegyeskar az illyefalvi művelődési otthonhoz tartozik.

A múlt század végén alakult dalárdák tevékenysége példaként szolgál a megye más helységeiben élő, dalt szerető kisipari munkásnak, földművesnek és értelmiséginek. A XX. század elején egymás után alakulnak dalkörök, dalegyletek. Új kórusok szervezését szolgálta az erdővidéki községek tanítóiból alakult férfikar 1910-ben, amely valamennyi község zenekedvelő tanítóját mozgósította. 1908-ban alakul Farkas Aladár vezetésével a bodoki férfikórus; tevékenysége a gyülekezési tilalom (1937—1940) idejét leszámítva, napjainkig folytonos. Olyan karmesterek munkáját dicséri, mint Király László, Fodor Tivadar, Csulak László és id. Székely János. 1909-ben alakult a vargyasi férfikar Kiss Károly vezetésével. A Kolozsváron élő karmester így emlékezik meg az énekkar megalakulásáról: „1900 körül nagy szánzációként hatott, hogy az EMKE kiadta énekkarok és egyének használatára a két- és háromszólamú, továbbá négyszólamú vegyeskari és négyszólamú férfikari, kitűnően összhangzatosított dalgyűjteményt. [...] 1909 őszén már megszerveztük és megalakítottuk a vargyasi férfikart, alapszabállyal. Még azon a télen, műsoros estély keretében, a közönségnek bemutatkoztunk. [...] Az elért siker megalapította jövőnket.” Hosszú évtizedekig ez a kórus a község közművelődési életének irányítója. Több karmestere volt az idők folyamán: Bencze Gyula, Lakatos Imre, Nagy Endre, László Attila. Az időközben átalakult, ma is működő vegyeskarnak Tóth Rebeka tanítónő a karmestere.

Polyánban 1910-ben alakul egyházi vegyeskar Gáspár János tanító vezetésével. Dalkultúrát kedvelő tanítók — mint Király Ferenc és Kerezsi Márta — többször újjászervezik. Ma női dalsoporként tartjuk számon. Ezekben az években alakul a bölöni vegyeskar is, amely ma már, karmester hiányában, nem működik. Az 1927-ben Kőröspatakon alakult férfi dalárdából 1940-ben ifjúsági dalkör lett, és 1950-ig működött. Karmesterei Belle Mihály, Gyergyai Ferenc, Para Sándor voltak.

Az 1950-es évek újabb lendületet adtak megyénk kórusmozgalmának. Ez a fellendülés egyenes következménye annak, hogy a tőlünk és nemzetközi viszonylatban is nagyra becsült Nagy István karnagy és zenetanár indítványára Marosvásárhelyen karnagyképző tanfolyam létesült. Énekkarokat vezető és a kórustevékenységet kedvelő tanítók vettek részt ezen a tanfolyamon, amely egyrészt felrázta azokat a kórusokat, amelyek oktató hiánya miatt felbomlás előtt állottak, másrészt lehetővé tette, hogy újak alakuljanak a tanfolyamon részt vevő tanítók lelkes és képzett irányításával. Lemhényben Domokos Dezső, Esztelneken Delne István vezetésével, Nagybaconban Lőrincz József tanító, Mikóújfaluban Bartha János, Zabolán Vass Dezső irányításával, Lécfalván, Nagyajtán, Csernátonban Pakó András vezetésével. Ebben az időszakban jó képességű kórusok működnek Hidvégen és Szitabodzán. Saj-

nos, közülük ma kevés működik; ennek egyik oka az 50-es és 60-as évek nagy kádermozgása, a másik pedig az, hogy a tanítóképzők nem nyújtanak kellő zenei felkészültséget. A kórusok megszűnésének okai közé lehet sorolni az egyesületek megszűnését és azt, hogy az országos vetélkedőkön a kezdő kórusok együtt versenyeztek a már jó képességű együttesekkel, ami eleve kizárta továbbjutásuk lehetőségét.

Kórusaink repertoárját a hosszú évtizedek során fennmaradt dokumentumok és a ma is élő kórustagok emlékei alapján a következőképpen jellemezhetnők: a kezdet vallásos énekei helyét lassan átvették az alkalmi dalok, népdalok, népdalfeldolgozások; napjainkban már teljesen kimaradtak a műdalizú egyvelegek, a műsor tömegdalokkal gazdagodott, és nem utolsósorban — az egyetemes zeneirodalom mellett — a leggyakrabban népdalaink hangzanak fel, Bartók, Kodály, Bárdos és más, élő zeneszerzők feldolgozásában.

Jelenleg megyénkben tizenkét művelődési otthon keretében működik vegyes- és férfikar, valamint hét női és férfi dalszociális klubok, csoportok keretében pedig három vegyeskar, egy férfikar és két női dalszociális klub tevékenykedik. A közigazgatási-területi átrendezés után irányításukat a megyei Alkotások Háza vette át. Megalakulása óta (1968) célul tűzte ki a megyei kórusmozgalom kibővítését, a tevékenység állandó felszínen tartását, a kórusok műsorpolitikájának irányítását. E célból a népi művészeti iskolával közösen karnagyképző tanfolyamokat indított, évente kórustalálkozókat szervez, mint amilyen az 1970-es zágoni és vargyasi kórustalálkozó, valamint az 1971-es ikavári dalostalálkozó volt. A megyei Alkotások Háza gondoskodik kórusaink műsoranyagának felrészítéséről: dalgyűjteményeket ad ki, kórusműveket sokszorosít. Gondolom, ebben a vonatkozásban sokkal többet tehetne az Alkotások Központi Háza, valamint a Romániai Zeneszerzők Szövetsége.

Jövő feladatunknak tekintjük a régi kórusok talpra állítását, a meglévők erősítését, a szervezésükre és működésükre vonatkozó legjobb, leghelyesebb formák kikísérletezését, s ha kell, a régi hagyományokon alapuló egyesületek visszaállítását, a dalostalálkozók rendszeresítését, a jubiláló kórusok megünneplését és olyan műsorpolitika kialakítását, amely hozzájárul zenei anyanyelvünk ápolásához-fejlesztéséhez, dalkultúránk felvirágzásához.

László Attila

Szathmári Pap Károly, az ember

Régen folyik a vita arról, hogy az író vagy művész magánéletét el lehet-e választani életművétől, az életmű értékelésében szerepet játszhatnak-e vagy sem a magánélet megnyilvánulásai.

A 160 éve Kolozsvárt született Szathmári Pap Károly esetében, aki művészettörténészeink megállapítása szerint a múlt század képzőművészetének egyik ragyogó alakja, a magánélet és az életmű annyira összeforr, olyan bonyolult egységbe fonódik össze, hogy egyiket a másik nélkül bajosan lehet vizsgálni és értékelni. Mindennapi élete, iskolai éveitől kezdve haláláig, szinte egyet jelentett az alkotással. Vázlatjai, rajzai, festményei, fényképfelvételei egyetlen hatalmas csokorba összefogva úgy jelennek meg, mint egy képekben megírt napló, amely azonban nemcsak az ő egyéni életét tartalmazza, hanem élethűen megörökíti korát, mindenkori környezetét, történelmi események egész sorát, népek, országok,

világrészek életét. Mindezekon átsüt a művész sajátos lelki alkata, érdekes emberi arca. Az a mód, ahogy másfél évszázaddal ezelőtt látta és láttatta korát, szűkebb környezetét és az egész emberi közösséget, példamutató és követésre méltó a mai ember számára is. George Oprescu, a kiváló művészettörténész, akinek felbecsülhetetlen érdemei vannak abban, hogy Szathmári Pap Károly életét és életművét a román közönség megismerhette, így jellemezte őt: „Bonyolult egyéniség, vonzó és lendületes, kifinomult és fényűző életre törekvő, olyan, amilyenekkel a romantikusok között találkozunk, akikhez sokban hasonlított, de mindezen felül megáldva gyakorlatiassággal és vállalkozó szellemmel, telve kíváncsisággal a tudomány alkalmazott formái iránt, valamint a primitív kultúrához tartozó, távoli vidékek és népek iránt, amelyeket Ázsia mélyén felkeresett, és éppen úgy a fejlett, nyugati civilizáció iránt is, amellyel állandó kapcsolatot tartott fenn“ (*Pictorii din familia Szathmári*, 1943).

Ez a jellemzés sűrített formában nemcsak a festő művészi, hanem emberi értékelését is elének vetíti. Az újabb kutatások eredményei alapján azonban még sok hozzáadandó vonás jelentkezik. És hogy bővebb, átfogóbb képet alkossunk magunknak, nem felesleges, hogy élete filmjét nagy vonalakban lepergessük, annak néhány fontosabb eseményét elemezzük.

Szathmári Pap Károly 1827. október 9-én, tizenöt és fél éves korában kézhez kapja a kolozsvári Református Kollégium végbizonyítványát az alsó nyolc osztály elvégzéséről. Ennek a latin nyelvű okmányának a minősítési rovatában a következők olvashatók: „A szellem és a lélek ritka adományaival ékeskedő, a jámborok becsületességével kitűnő, műveltségére ügyes szorgalmával gondot fordító ifjút, mint kollégiumunk díszét, mindeneknek, akiket illet, legmelegebben ajánlani nem habozunk, annál is inkább, mert a szabad művészetek művelésében, különösen szépírásban, festészetben és zenében életkorát felülmúlva, csodálatos előmenetelt tett, és ezekben nyilvánosan is gazdag bizonyítékát mutatta fel a vele született hajlamoknak, mint ahogy a német és a francia nyelv gyakorlásában is kitüntette magát“ (az RSZK Akadémiájának Történeti Levéltára, Kolozsvár).

Az okmányt a nagyhirű Méhes Sámuel, valamint Szilágyi Ferenc és Lengyel István professzorok írták alá. Ez a végbizonyítvány arra szolgált, hogy a végzett fiatalember, aki a kor divatja szerint abban az évben kapta az első frakkot, és vett részt első ízben a kolozsvári előkelőségek bálján, valamelyik főiskolára beiratkozzék. A családi hagyományok a papi pálya felé terelték — egyik őse Szathmári Pap János, a híres prédikátor, akit a nép „Aranyszájú János“-nak nevezett, másik pedig Szathmári Pap Zsigmond, erdélyi református püspök —, a kor szelleme viszont a jogi pályára, de ő a hajlamainak legjobban megfelelő utat választotta, és festő akart lenni. Első próbálkozása, hogy felvétesse magát a bécsi Szépművészeti Akadémiára, nem sikerült, de ez nem törte le, csupán egy időre elodázta terve megvalósítását. És itt mutatkozik meg legelőször az a kemény, cél-tudatos akarat, amely egész életében jellemezte.

Elvégzi a jogot, de emellett anatómiával és ásványtannal is foglalkozik. Családi körülményei, apja szerencsétlen halála folytán, fiatalon kenyérkereső pályára kényszerítik, állást vállal tehát a szebeni kinstári hivatalnál. Régi álmáról nem mond le, viszont bécsi kudarca után tisztában van azzal, hogy még nagyon sokat kell tanulnia, ha jó festő akar lenni, s ezért a festésben szorgalmasan továbbképezi magát. Ebben az időben Szebenben él Neuhauser Ferenc, a hírneves arc-kép- és tájfestő, akiről Kazinczy Ferenc azt írta sógorának: „Minden munkája nagyon szép, mint ma Erdély legelső festőjéé.“ Egészen bizonyos, hogy Szathmári Pap Károly szebeni tartózkodása idején élt a kitűnő alkalommal, hogy Neuhauser

sertői tanuljon, aki egyébként Barabás Miklósnak is mestere volt. Barabás, mint ismeretes, annak idején Szebenből, tehát mondhatni Neuhauser Ferenc műterméből indult el Bukarestbe, hogy művészetével meghódítsa a román fővárost.

A kolozsvári Történeti Levéltár egy rajzlap nagyságú akvarellt őriz 1828-ból „VAJDA HUNYAD VÁRA — Egykor a nagy Hunyadi lakhelye Nemes Hunyad Vármegyében“ felirattal. A rajz még merev, iskolás ízű, de a távlata és színezése kitűnő. Szathmári Pap Károly művészé fejlődése meglepően gyors lefolyású volt. Az Akadémia tulajdonában van egy másik vízfestmény, finom, sárga papíron, aranszegéellyel. Ezen örökítette meg regényes szerelmét, Maritica Vácárescut a tizennyolc éves Szathmári. A kép a Vajdahunyad váráról készített akvarellhez képest hatalmas előrelépést jelent.

Innen azután nemcsak tehetsége, hanem vasszorgalma is lendíti előre Szathmári Pap Károlyt, aki előbb Pestre, majd Bécsbe, Münchenbe megy továbbképezni magát, azután Svájcban át Olaszországba utazik, s ott éveket tölt tanulmányúton. Mindezt ösztöndíj vagy más idegen segítség nélkül, saját erejéből, helyesebben saját munkájával sikerül elérnie. Mindenütt rajzol és fest, művészi képességeit gyakorlati téren is érvényesíteni tudja. Nem tartozik az akkori idők kódorgó, sokszor gyanúsán bohém életet folytató festői közé, akik a mások támogatásából, kegyelméből élnek. Öntudatos művész; nemcsak megbecsülést követel munkájáért, hanem olyan anyagi ellenszolgáltatást is, amelyet megérdemel.

Jellemének igen erős vonása a munkaszeretet, a szorgalom, s ezzel jó adag ügyesség és életrevalóság párosul. Ezek az erények teszik lehetővé számára, hogy jövedelméből az idestova öt évig tartó tanulmányút költségeit fedezze, sőt ezenfelül értékes festményeket, műtárgyakat, régiségeket, ritka ásvány-, rovar- és növénygyűjteményeket vásároljon, amelyekből később, festményeivel együtt, állandó kiállítást rendez bukaresti házában. Mindezek mellett arra is jut pénze, hogy édesanyjának rendszeresen hazaküldjön belőle, és Páduában szerencsétlen sorsra jutott nagybátyját segítse. Édesanyja öccsének, Wass Pálnak Csetri Elek által *Fegyver alatt* címen közreadott naplójában van egy Mantovában 1837. július 16-án keltezett bejegyzés, amely így szól: „...Velem sok jót tett s annyira hozzászoktam, hogy elmenetele után sok napokig nem leltem helyemet, annyira hiányzott.“ Az előző bejegyzésekből kitűnik, hogy Szathmári akkor kevés megszakítással nyolc hónapig volt nagybátyja mellett, olyan időben, amikor az életének legnehezebb szakaszában valóban rászorult a szerető támogatásra. Wass Pál, mint ismeretes, a Lombardiát megszálló osztrák hadseregben szolgált tiszt rankban, de rosszindulatú, sovíniszta felettessi perbe fogták, a hadseregből kizárták, és minden illetmény nélkül az utcára tették.

Szathmári Pap Károly családja iránti szeretetének ismételt bizonyítékát szolgáltatta. Különösen ragaszkodott édesanyjához, akiről még olyankor is gondoskodott, amikor távol volt tőle, sőt később magához vette Bukarestbe. Özvegy Szathmári Pap Dánielné ott is halt meg 1857-ben, és a Giulești úton (akkor Tîrgoviștei út) fekvő magyar református temetőben temették el, amelyet a református egyház néhány évvel azelőtt kapott Bukarest város tanácsától.

Négy testvére közül, akik mindnyájan fiatalabbak voltak nála, Szathmári Pap Károly legjobban Róza nevű hűgát szerette, aki előbb Kolozsváron, majd Pesten lett színésznő. Amikor Szathmári anyagi helyzete Bukarestben megjavult, Róza hűgát, aki közben szép sikerek után búcsút mondott a színpadnak, és férjhez ment, Pestről családjával együtt lehozta Bukarestbe. Ott sógorának, Duschek Ferencnek jól menő fényképészműtermet nyitott, sőt I. Károly idején udvari fényképésznek is kinevezette. Az Akadémia bukaresti könyvtárának lenyomati osz-

tályán ma is látható több olyan fénykép, amelyet Duschek Ferenc készített a királyi családról.

Házasesetében Szathmári Pap Károly nem volt szerencsés, több ízben kötött házasságot, amelyek válással végződtek. Fiának, aki később Szathmáry Sándor néven szintén festő lett, gondos nevelést biztosított. Adrian Maniu *Pictorul Alexandru Satmary* című könyvében (Bukarest, 1935) olvassuk, hogy fiát Szathmári Pap Károly a korát messze megelőző, modern módszerrel az életre nevelte. Adrian Maniu barátja volt a fiatal Szathmárynak, ő mondta el a monográfia szerzőjének, hogy ifjúkorában, apja utasítására, iskolai tanulmányai mellett minden évben más és más mesterséget kellett tanulnia, így például asztalosságot, mechanikát, ékszerészetet. Mindezek mellett azonban a főcél a festészet volt.

Amennyire családját szerette, éppen olyan meleg szeretettel ragaszkodott élete végéig szülőföldjéhez, s bár fiatalon elhagyta, mindig visszavágyott Erdély hegyei, Kolozsvár patinás utcái közé. 1837. január 20-án Velencéből ír Pataki Sándornak. Néhány hónappal azelőtt járt Svájcban, azóta beutazta Lombardiát, megcsodálta az Alpesekeket, az északolasz városok műremekeit, az „Adria királynője”-t, és mindezek után mégis így vall levelében: „Kedves Sándorom! Gondolád, hogy csekélység lesz előttem a Kárpátok vidékéről hallani, — csalatkozol —, bizonyos viszonyba' hazám legkisebb halma is inkább érdekel, mint a felhőkbe elhaló Mont Blanc.”

Negyvenhat évvel később, 1883. január 23-án szintén Pataki Sándorhoz írja: „Én olyan szerencsétlen vagyok, hogy nem élhetek közöttetek [...] Mihelyst munkámat kiadtam és eladtam, mindjárt elhagyom Bucarestet.” Amint tudjuk azonban, nem költözött el Bukarestből, itt maradt haláláig, odakötötte élete majdnem öt évtizede, háza, amelyben műtermén kívül múzeuma is volt, a tisztelők, barátok s a megélhetés, amelyet nagy ismeretköre biztosított számára.

Szülőföldjének mélységes szeretete vezette akkor is, amikor 1843-ban kiadta *Erdély képekben* című albumát, s könyvomatosan sokszorosított képekben, megfelelő bevezető és kísérő szövegekkel együtt mutatta be ez országrész természeti szépségeit és értékesebb népviseleteit. A maga idejében modern és nagyvonalú vállalkozás volt ez, különösen abban a formában, ahogyan Szathmári csinálta; nem elégedett meg az albumokban szereplő témák bemutatásával, hanem a kísérőszövegekben a hatalomnak éppen nem hízelgő politikai vallomásokat is tett. Rozsnyó várának háttérében a Bucegi-hegységgel megrajzolt képéhez a következő elmefuttatást fűzte: „Egy nemzet is más nemzet segítségével soha nagygyá nem lett, önmagában kell az erőnek rejtőznie s önmagából kell azt kifejtetni. Nem a fegyver: az értelem sokasága, mely győz. Fejlesszük és növeljük értelmi erőnket s mi is győzni fogunk.” Demokratikus gondolkodásáról vall, amikor az Aranyos folyó partján az aranymosók munkáját mutatja be: „Mit? Kész aranyat kapnak? — mondaná egy párizsi, júliusi hős a Rue St. Honoréban —, hagyom a tajgám [tatyigám helyett. — Szerk.] s az Aranyos vadonába költözöm. — Ejh! mint csalatkoznék, mily sanyarú munka kell egy néhány porszemet moshatni ki a fővenytömegből! A szegény mindenütt vérevel fizeti meg tengersét.”

Szathmári Pap Károly nem volt pénzsóvár. Utolsó kolozsvári képkiallításának egész jövedelmét például — amint a megörzött plakáton és a *Magyar Polgár* 1875. január 1-i számában olvashatjuk (amelyek egyébként nevének sokat vitatott ortográfiaja tekintetében is döntő bizonyítékul szolgálnak) — a Jótékony Nőegylet és Leányárvaház javára engedte át. A kiállítás január 1—10. közt volt nyitva a Belső Piac utcai dr. Adler-házban. Hogy milyen nagy érdeklődést keltett a kiállítás Kolozsváron, az a *Kelet* című lap január 3-i és 5-i cikkeiből, valamint január

8—9—10-én megjelent folytatásos kritikából is látható. A bemutatott anyagnak különösen az etnográfiai része hatott az újdonság ingerével.

Ezen a kiállításon Szathmári Pap Károly 63 festményével és több rajzával szerepelt. A *Szegedi pór*, az *Alföldi kanász*, a *Torockói lány* mellett egész sereg román tárgyú képet vonultatott fel (*Argeş völgye*, *Bukaresti piac*, *Hazatérés a buzăui vásárról*, *Tirgul Moşilor*, *Bukaresti szabad fürdő*, *Bukarest panorámája*, *Szövő román nők*, *A Duna Ismailnál*), bemutatta a bánáti, Duna melléki, argesi és más vidéki román népviseletet. A kiállítás anyagát később Budapestre vitte fel, s ezzel is cselekvőleg szolgálta a magyar és román nép kölcsönös megismerésének ügyét.

Szathmári életművét a tiszta, őszinte, demokratikus felfogás jellemzi. Eléri a legnagyobb megtiszteltetést, amit korabeli művész elérhetett: 1840-től 1887-ben bekövetkezett haláláig az egymást felváltó fejedelmek udvari festője Bukarestben, emellett Ghica, Bibescu és Cuza fejedelem belső bizalmasa, és így állandóan magas társadalmi körökben forog. Témáit mégsem ennek a társadalmi osztálynak az életéből meríti. Udvari festői kötelezettségének pontosan annyira tesz eleget, amennyire a legszigorúbb köteleességteljesítés megkívánja. Fest egy-egy portrét a fejedelemtől vagy a feleségéről, elkíséri utazásain, ha erre felszólítják. Az uralkodó bálványozásához azonban semmiképp sem hajlandó hozzájárulni, és ezt főként I. Károlyal szemben mutatja ki. Ebből a szempontból figyelemre méltó az *I. Károly herceg látogatása a neamţi várbán és kolostorban* című, 1866. augusztus 27-ről keletkezett, nagyobb méretű festménye, amely noha a fejedelem látogatását hivatott megörökíteni, minden egyebet feltüntet (kolostorépület, lovasok, népviseletbe öltözött férfi és nő), csak éppen őt nem festette oda Szathmári. Számára nem az uralkodó személye fontos a képen, hanem inkább a romantikus környezetet és — egyéni, bátor felfogással — a látogatás hatását igyekezett visszaadni.

Amikor szabadon, saját elhatározásából választ témát, azt mindig a nép mindennapi életéből veszi. A nép körében érzi igazán jól magát, a kisemberek életmegnyilvánulásai, ruházatuk, szokásaik, foglalatosságaik kötik le figyelmét. A bukaresti Szépművészeti Múzeumban, olajfestményein kívül, 630 akvarelljét és rajzát őrzik, s ezek mindegyike nem más, mint egy-egy röpke művészi pillanatfelvétel a magyar, román és az ázsiai népek életéből. Megfesti a bukaresti tejhordó lányt, az utcán árujukat hangosan kínálkozó oltyánokat, a színes ruhájú kocsisokat, az ivóvizet áruló „sacagiu“-kat, a medvetáncoltató hegyi románt, az alföldi magyar csikóst, a szentképáros görögöt, a népi zenekarokat, az üstfoldozó meglovat patkoló cigányokat, a keleti koldusokat, a perzsa bazárt, szűk keleti utcákat, török temetőt és mecsetet, történelmi emlékü szerájokat, megörökíti az Erdélyben, Havasalföldön, Moldvában, Bánátban, Bulgáriában és Macedóniában hordott román népviseletet, a régi kolostorokat és templomokat.

Szathmári Pap Károly így felbecsülhetetlen értékű néprajzi, műtörténeti, történelmi s földrajzi dokumentációt hagyott hátra. George Oprescu *Szathmáry* (Bukarest, 1954) című könyvében készségesen elismeri a festő ebbéli érdemeit, „akit a realista irányzatú román festőművészet legrégebb és legkiválóbb képviselőjének tekintenek“, és akit e festői dokumentumok révén „azok közé sorolnak, akik legnagyobb mértékben hozzájárultak hazánk megismertetéséhez“.

Szathmári a román fejedelemségekben folyó nagy átalakulások idején minden történelmi eseményt figyelemmel kísér és megörökíti az utókor számára, érdeklődésének középpontjában azonban elsősorban az ember áll. Ha tájat fest, azt is úgy rögzíti, amint az ember jelenléte élővé, mozgalmassá teszi, s lélekkel tölti meg. Idézett művében a festő bukaresti letelepedéséről beszélve, Oprescu ezt a

képességét így méltatja: „...Ez az év fordulópontot jelent a romániai festészet fejlődésében. Eddig az összes festők és miniatűrfestők csak az arcképfestésnél állapodtak meg. Szathmári is portretista, mert a körülmények arra kényszerítik, de művészi vágyai magasabb célok, termékenyebb területek felé viszik. Figyelme az egyszerű táj vagy az ember jelenléte által lelkessé tett táj, azaz a helyszínen készülő pillanatfelvétel felé fordul. Ez teljesen új eljárás, amely iránt a román festészet sokkal később mutat majd érdeklődést. Ebben a tekintetben Szathmári kétésgkívül új utat nyit, nemcsak a tematikát, hanem a módszereket illetően is.”

A művész alakjának felvázolásakor nem szabad figyelmen kívül hagyni azt az emberi magatartást sem, amelyet a közéletben tanúsított. Kítűnő modora, sokoldalú műveltsége, számtalan utazása során szerzett emberismerete (Angliától a Fekete-tengerig Európát és egészen Kínáig Ázsiát több ízben beutazta) lehetővé tette, hogy mindenütt barátokat szerezzen magának. A kor nagy szellemei közül meleg barátságot tartott fenn Liszt Ferencel és Munkácsy Mihállyal, Bukarestben pedig Eminescun kívül, aki egy ideig Strada Enei 16. számú házában lakott, barátai közé sorolhatta Chladek Antalt, a Torontál megyei származású kiváló miniatűrfestőt, valamint a román festőgárda legkitűnőbb tagjait, Mișu Poppot, Nicolae Grigorescut, Theodor Amant, Tattarescut, Andreescut. Grigorescu abban az időben, amikor párizsi tanulmányútjáról hazatért Bukarestbe, és nem volt megfelelő műterme, hosszabb ideig Szathmári Pap Károly műtermében dolgozott. Szathmári nem ismerte a szakmai irigységet, fiatalabb kollégáit mindig készségesen segítette.

Sikerei nem tették elbizakodottá. Úgyes alkalmazkodással — a mindig élő és ható intrikák ellenére — negyvenhét éven keresztül fenn tudta magát tartani a fejedelmi udvarban, és meg tudta őrizni becsülését nemcsak a román, hanem a magyar közösségben is. Az események összzejátszása folytán új hazát választott magának. Bukarestben élt, alkotott, családot alapított, és olyan életművet hagyott maga után, amelynek legnagyobb része az egész román nép közkincsévé vált.

Őszintén megszerette a román népet, és ennek számtalan tanújelét adta. Magyarországhoz haláláig ragaszkodott, és mindvégig szoros kapcsolatot tartott fenn a bukaresti magyar közösség tagjaival. Egyaránt lojalitással viseltetett az iránt a nép iránt, amelyből származott, és az iránt is, amelynek körében életének nagyobbik felét eltöltötte. Emberi magatartás szempontjából tehát helyzetét példásan oldotta meg. Oprescu megértéssel ítélte meg magatartását, amikor ezt írta róla: „Két nemzetiség határán lebegett. A körülmények és pillanatnyi érzelmei szerint egyszer egyik, másszor másik irány felé hajolt. De a mai értelemben vett sovínizmust vagy patriotizmust nála hiába keressünk.”

Ma már csak szónoki kérdésként fogalmazható meg: kié tehát Szathmári Pap Károly. Ha bukarestiekkel beszélgetünk róla, teljes meggyőződéssel vallják, hogy odatartozik, ebbe az öt tóval szegett ifjú világvárosba. Az erdélyiek érthetően szintén a magukénak tekintik, hisz a Szamos partján született és nőtt fel. Nyugodt lelkiismerettel mondhatjuk, hogy kizárólagosságra egyik félnek sincs joga. Értékelésének kérdése nem a nemzeti vagy földrajzi hovatartozandóságon dől el. Szathmári Pap Károly mindnyájunké. Egyformán magyaroké és románoké, erdélyieké és bukarestieké — és a Szépségé, amelyet a művész magasrendű igényével szolgált. Embersége, művészi magatartása ma is élő példa, habár sirja felett, melyet e sorok írója fedezett fel hosszas kutatás után 1969 őszén a bukaresti evangélikus temetőben, még felirat sem mutatja, hogy ott nyugszik.

Arvay Árpád